

Projekto „Viešasis genetikos supratimas: tarpkultūrinis ir etnografinis „naujosios genetikos“ ir socialinio tapatumo tyrimas“, finansuojamo Europos Komisijos, socialinių mokslų tyrėjų grupė nagrinėjo, kaip Europos įvairios visuomenės suvokia socialines naujosios genetikos prasmes.

Pateikiame Lietuvos istorijos instituto išleisto leidinio „Viešasis genetikos supratimas ir šeima Europoje“, kuriame supažindinama su minėto projekto tyrimų duomenimis, santrauką.

Viešasis genetikos supratimas ir šeima Europoje

Kuriant šeimas

Šiandien Europoje yra lengva kalbėti apie šeimą, kadangi dauguma žmonių sako ją turintys, nepriklausomai nuo to, ar jie yra, ar nėra šeimos nariai. Bet sunku apibrėžti, kas yra šeima. Kas ją sudaro? Kas priklauso prie šeimos? Kas sukuria šeimos narių ryšius?

Socialiniai antropologai visada domėjosi giminyste: kaip žmonės tarpusavyje susiję giminystės ryšiais, kaip atsiranda giminės kaip asmenys. Gyvuoja tradicija giminystę grįsti biologine reprodukcija, t. y. tuo, kas buvo ir iki šiol vadinama „kraujo ryšiu“. Tačiau ne visos visuomenės vienodai pabrėžia biologinius ryšius, taip pat ne visos juos laiko svarbiausiu dalyku, sąlygojančiu žmonių tarpusavio santykius.

Žmonės, suvokdami šeimą, paprastai ją supranta kaip sukurtą ir įtvirtintą atsiradus vaikui arba jie atskiria šeimos sąvoką nuo giminystės.

Lietuvoje *šeima* ir *giminė (giminystė)* yra konceptualiai skirtingos kategorijos. Manoma, kad šeima prasideda nuo santuokos. Sutuoktiniai, gyvenantys kartu ir neturintys vaikų, sudaro šeimą. Tačiau vaiko atsiradimas materializuoja vyro ir žmonos socialinį ryšį ir sukuria giminystę (giminę). Vaikas yra tas asmuo, kuris yra giminė savo motinai ir savo tėvui, tarpusavyje neturintiems giminystės ryšio. Taigi šeima yra apibūdinama artimumo ir kasdieninio bendravimo sampratomis; jos ryšiai gali būti nutraukti. Tuo tarpu giminė (giminystė) apibrėžiama biologinėmis ir kraujo ryšio sąvokomis ir yra nepertraukiama.

Naujos šeimos formos, tarp jų ir tos, kurios atsiranda po skyrybų ir naujų vedybų, ... per tarptautinį įvaikinimą papildoma senąsias šeimos formas...

Tarptautinio įvaikinimo praktika Norvegijoje pagrįsta neginčijamu faktu, kad įvaikis yra pagimdytas kitų (ne juridinių tėvų) žmonių kūnų. Ir ne tiesiog kitų kūnų, bet ir kūnų, kurie dažnai iš pažiūros atrodo skirtingai nuo norvegų. Be to, tie vaikai yra gimę tolimose šalyse su kitokiomis tradicijomis ir kultūra nei Norvegijoje. Todėl nenuostabu, kad šie faktai tėviams kelia prieštaringus jausmus. Akivaizdu, kad savo santykiuose su vaikais jie tampa įpareigoti kažkaip derinti tas skirtybes ir dviprasmybes. Tėviai išsprendžia tai pabrėždami vaiko-tėvų santykių tiek biologines, tiek ir ne biologines savybes, priklausomai nuo konteksto ir nuo šių santykių pobūdžio. Paprastai pirmenybė teikiama socialiniam, o ne biogenetiniam giminystės bruožiui...

Ką genetika turi bendro su šeima?

Tai, kaip vaikas tampa savu, yra paini biologinių (genetinių ir gestacinių) ir socialinių ryšių sąveika. Daug žmonių, su kuriais buvo kalbėta tyrimo metu, kaip žaidimą-dėlionę derino tai, ką jie manė esant natūraliu, ir tai, į ką žiūrėjo kaip į socialinį.

Norvegijoje nevaisingos bevaikės poros pirmiausia ir labiausiai troško vaiko, kurį jos galėtų vadinti savu. Tai visų pirma reiškia, kad jame būtų jų abiejų genetinė medžiaga. Jei tai nepasiseka, tolesnis siekis yra turėti vaiką, kuris būtų suvokiamas kaip priklausantis jiems vienodai. Tokiu atveju pirmenybė teikiama kurio nors donoro substancijai... Kita išeitis yra įvaikinimas. Įvaikis paneigia visus genetinius ryšius, tačiau jis taip pat yra susijęs su abiem tėvais vienodai.

Kas yra paveldėjimas? Kaip mes tai aiškiname?

Mintys apie paveldėjimą (kas, iš ko ir kaip yra paveldima) yra pagrįstos genais ir genetiniu paaiškinimu. Genetika, kaip aiškinimo būdas, yra vartojama žmonių panašumams ir skirtybėms kurti.

Vienas lietuvis teigė: „Na, jei kas nors įvaikina vaiką ir (vėliau) nusprendžia, kad tas vaikas yra nepaklusnus, kad jis vagia ar geria – tada jis (ji) sako, kad vaikas neturi jo ar jos genų, savas vaikas būtų kitoks. Bet jei jie turėtų biologinį vaiką (ir jis elgtųsi taip pat), nebūtų kas daryti, jie tai priimtų, kaip yra.“

Tačiau pastebėtina ir tai, kad genetika nėra nuosekliai naudojama aiškinant, kas ir kaip paveldima. Žmonės skiria tai, kas paveldima auklėjimu (per pavyzdį) ir tai, kas paveldima biologiškai (per kūno substancijas).

Viena moteris iš Šiaurės Anglijos teigė: „Tavo charakteris atsiranda iš tų žmonių, kurie yra aplink tave. Nors veido bruožus tu gali gauti iš savo biologinių tėvų, tačiau tavo charakteris susiformuoja auklėjant“. Taigi tai, kas suprantama kaip fizinis veido bruožų panašumas, yra siejama su materialiosiomis paveldėjimo substancijomis. Tuo tarpu abstrakti elgsenos ir būdo savybių visuma, sudaranti žmogaus charakterį, siejama su šiek tiek mažiau konkrečiu auklėjimo veiksmu.

Taigi tiek biologiniai, tiek ir socialiniai saitai yra svarbūs kuriant žmones ir tarpusavio santykius. Genetika tėra tik vienas dėmuo iš daugelio, formuojančių ryšius, kuriuos žmonės laiko biologiniais arba natūraliais.

Genetika ir socialinis tapatumas

Giminystė žmonėms suteikia socialinį tapatumą. Kartu tai neskiriama nuo to, kaip jie save sutapatina, nes tas pats žmogus gali būti sesuo, brolis, dukra ar sūnus ir t. t. Giminystė ne tik įtraukia žmones į platesnius šeimos ar bendruomenės tinklus, bet taip pat yra neatskiriama nuo to, kaip žmonės save identifikuoja santykyje su kitais...

Svarbu turėti omenyje ir tai, kad reprodukcija ar šeimos kūrimas yra ne tik asmeninis ar namų sprendimas. Tai yra ir viešas reikalas, turintis teisinį, etinį ir politinį pavidalą.
